

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

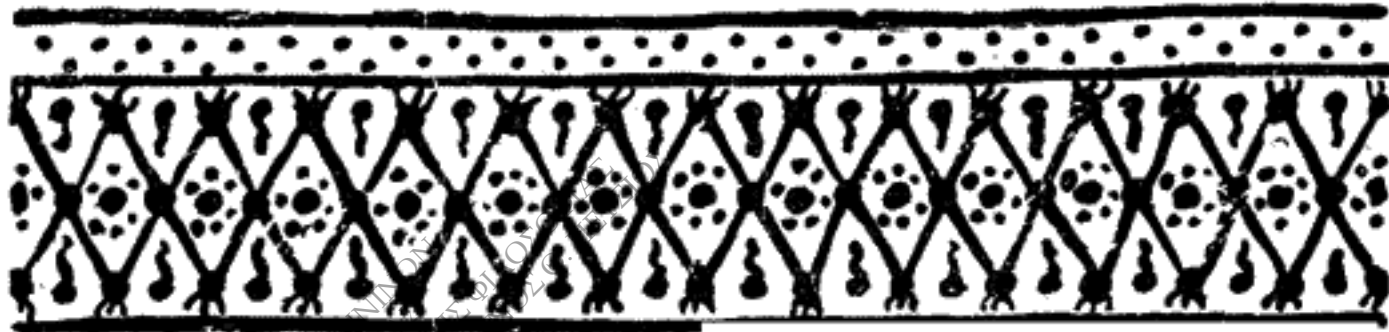
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1943

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΣΤΑΔΙΟΥ - 38
ΑΘΗΝΑ

ΕΡΑΣΜΟΥΣ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2006

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΒΑΘΡΟ ΤΗΣ “ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ,,

Τὸ «Σχόλια εἰς τὴν Οὐδύσειαν» τοῦ κ. Καζαντζάκη, ὅπου ἀντικρούεται τὸ «Κριτικὸ Δοκίμιον» τοῦ κ. Λαούρδα γιὰ τὴν «Οὐδύσειαν», περιέχει, μέσα στὰ ἄλλα, δυὸ παρατηρήσεις ἰδιαίτερα σημαντικές. Ἡ μιὰ ἀποτελεῖ κρίσιμη πρόοδος εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ κ. Καζαντζάκη. Ἡ ἄλλη εἶναι μιὰ περίεργη ὑπόδειξις πρὸς τὴν κριτικὴν, νὰ σωπάσῃ ὡς πὺ νᾶρθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου γιὰ νὰ μπορῇ νὰ κριθῇ ἡ «Οὐδύσειαν» εἰς τὴν οὐσίαν τῆς. Καὶ τὸ πιὸ παράδοξον εἶναι, ὅτι σὲ λίγο ἐμφανίζεται καὶ ἡ κριτικὴ ἢ ἴδια νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀναγκαστικὴν παραπομπὴν τῆς εἰς τὸ ἀόριστον μέλλον γιὰ τὴν «συνολικὴν» κρίσιν τῆς «Οὐδύσειας» («Τὰ λογικὰ καὶ τὰ παράδοξα», «Ἐλευθέριον Βῆμα», 4/9/1943).

Τί σημαίνει λοιπὸν πρῶτον ἡ ἐποχιοκρατικὴ αὐτὴ κατασίγησις τῆς σημερινῆς κριτικῆς; Τὸ ζήτημα εἶναι ἀπλόν: ἕνας ἀφιλοσόφητος διαπλασμένος ἱστορισμὸς ἔχει παρανοήσῃ τὰ ὅρια τῆς ἐφαρμογῆς του. Ἀκριβῶς δηλαδὴ γιὰ τὰ ἄλλα, τὰ «λεπτομερειακά», π. χ. τὰ μορφικὰ στοιχεῖα τῆς «Οὐδύσειας», θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει καὶ ἡ ἐπόμενῃ ἐποχὴ τὸν — πιὸ ὠρμον ἴσως — λόγον τῆς. Γιὰ τὸ βασικόν ὅμως στοιχεῖον πὺ εἶναι τὸ θέμα τῆς «συνολικῆς» κρίσεως, γιὰ τὴν «συνθετικὴν προσπάθειαν» πὺ ζητᾶται νὰ μᾶς φέρῃ πιὸ κοντὰ εἰς τὸ «νέον Μῦθον» τῆς ἀνθρωπότητος, γιὰ τὴν πορείαν τοῦ Ὀδυσσεῆ, πὺ «κοιτάζει μπροστὰ καὶ ἀγωνίζεται νὰ προφήτευσῃ καὶ διατυπώσῃ τὸν καινούργιον» πολιτισμὸν, ἀλοίμονον εἰς τὴν ἐποχὴν καὶ εἰς τὴν κριτικὴν τῆς, πὺ ἡ ἴδια θὰ ἀπαγόρευε εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς νὰ τολμήσῃ τὴν ἀποφασιστικὴν κρίσιν τῆς. Στὸ ζήτημα αὐτό, τὸ πρῶτον καὶ ἔσχατον, τῆς στάσεως ἀπέναντι εἰς τὴν ζωὴν, ἢ σιωπῆ καὶ ἢ ἐπιφύλαξιν σημαίνει πνευματικὴ αὐτοκαταδίκη τῆς ἐποχῆς· καὶ ἄλλωστε εἶναι καὶ ὁ χειρότερος τρόπος γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς ἄλλης ὠριμότερης ἐποχῆς. Τώρα, ἂν ἡ κρίσις αὐτὴ ἢ σημερινὴ δὲ θὰ εἶναι ἢ μοναδικὴ, καὶ ἂν ἐνδέχεται αὐριον νὰ ἐκτοπισθῇ ἀπὸ μιὰ διαφοροτικὴν, καὶ ἴσως συνθετικώτερον, κρίσιν, τοῦτο βέβαιον δὲ σημαίνει ὅτι ἐπιβάλλεται σήμερον ἢ σιωπῆ· ἀντίθετον, προὔποθέτει καὶ ἐπιβάλλει τὴν σημερινὴν κρίσιν.

Στὴν περίπτωσιν ὅμως τοῦ μῦθου πὺ ζητᾶται νὰ προβάλλῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἡ ἐξέλιξις τῆς πρᾶσιμότητος τοῦ Ὀδυσσεῆ, ἰδιαίτερα εἰς τὸν πὺ καταλήγει μὲ τὸν περίφημον «καὶ τὸ ἓνα τοῦτο εἶναι ἀγέρας», δηλαδὴ εἰς τὸν ἀπόλυτον μηδενισμὸν, τὸ ἐνδεχόμενον τὸ ἱστορικόν, μιὰ ἐποχὴ ὠριμότερον νὰ διορθώσῃ τὴν ἀληθινὴν ἐρμηνείαν πὺ θὰ ἔδινε ἢ σημερινὴ ἐποχὴ, ἕνα τέτοιον ἐνδεχόμενον ὅπως ὅποτε ἀποκλείεται. Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἀνέκκλητον σφάλμα τοῦ ἀπεριόριστου ἱστορισμοῦ: ἢ μὴ κατανόησις ὅτι ὑπάρχουν καὶ ὀρισμένον θέσεις τῆς ζωῆς αὐτοθεμελιωτέον, ἀπόλυτον θεμελιωτέον, καὶ εἰς τὴν ἀνεπίδεκτον ὑπαγωγῆς εἰς τὴν χωριστὴν πνευματικὴν ἀρμοδιότηταν τῆς κάθε μιᾶς ἐποχῆς· εἶναι αὐτέον πὺ στηρίζουν μάλιστα καὶ τὸ ὅποιον κύρον ἔχει ἢ κάθε μιὰ ἐποχὴ, ὅπως καὶ ἢ κάθε μιὰ συνείδησις ἢ καὶ ἢ κάθε μιὰ κρίσις ἢ πράξις ἢ ὁμορφία. Ὁ ἀπόλυτος ἱστορισμὸς καὶ σχετικισμὸς, καὶ εἰς τὸ τέλος πᾶς ὁ μηδενισμὸς, παραγνωρίζουν τὴν ἀδήριτον ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτοἀρνήσεώς του. Παραγνωρίζουν ὅτι ἢ κρίσις, πὺς ὅλα εἶναι ἱστορικὰ καὶ σχετικὰ, ἀναπόφευκτον ἀξιώνει ἀντικειμενικόν, καὶ εἰς τὸν ὑπεριστορικόν καὶ ἀπόλυτον, κύρον· ὅτι ἢ κρίσις ἢ μηδενιστικὴ, σὰ θέσιν πὺ εἶναι τοῦ περιεχομένου τῆς, τῆς ἀρνήσεως κάθε θέσεως, ἀναπόφευκτον ἀποτελεῖ αὐτοδιάλυτον σύμπλεγμα ἀσυμβίβαστων στοιχείων· γιὰ τὸ περιεχόμενον (ἢ ἀρνήσις) καὶ θέσιν, ἄρα καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἴδιου) ἰσχύει, ὅποτε εἶναι ἀδύνατον ἢ θέσιν του, ἢ ἢ θέσιν ἰσχύει, ὅποτε εἶναι ἀδύνατον τὸ περιεχόμενον τῆς (ἢ ἀρνήσις) καὶ θέσιν, ἄρα καὶ αὐτῆς). Ἐτσι τὴν «Οὐδύσειαν», ἢ θεωρία πὺς ὅλα εἶναι «ἀγέρας» διαψεύδεται αὐτόματα καὶ ἀναπότρεπτον ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν στίχον πὺ τὴν διατυπώνει, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος τουλάχιστον δὲ μπορῇ νὰ εἶναι «ἀγέρας».

Εἶναι λοιπὸν τέτοιον ἢ κοσμοθεωρητικὴν ἐδραίωσιν τῆς «Οὐδύσειας», ὡστε μέσα ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν πυρῆνα τῆς ἔρχεται ἢ διάτορον κραυγῆν, πὺ ζητᾶται ἀπόλυτον — κατὶ ἀδύνατον βέβαιον — νὰ ἀρνηθῇ ὅλα ὅποτε σημασία, ἄλλα καὶ τὴν ἴδιαν τὴν ὑπαρξιν τῆς «Οὐδύσειας». Καὶ φυσικὰ, τὸ διαλυτικόν αὐ-

τὸ καὶ ἀντιλογικὸ συμπέρασμα δὲν ἐφαρμόζεται ἀποκλειστικὰ στὴν παρουσία τῆς «Οδύσειας», ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἴδια ἀνάγκη καὶ σὲ κάθε ἐκδήλωση, καὶ στὴν ὁλότητα, τῆς ζωῆς, ὅπως καὶ σὲ κάθε στοιχεῖο, καὶ στὴν ὁλότητα, τοῦ κόσμου. Ἕνας τέτοιος λοιπὸν μῦθος, ποῦ στὴν τελείωση τῆς πορείας του ὑπαγορεύει τὰ αὐτοκαταστροφικὰ αὐτά, καὶ ἀπὸ κάθε ἀποψη ἀπαράδεκτα, συμπεράσματα, θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ ἀποτελέσει δημιουργικὴ ἀφετηρία γιὰ τὸν καινούργιο πολιτισμὸ τῆς ἀνθρωπότητας; Δὲ χρειάζεται κανὲν νὰ εἶναι ἡ ἐποχὴ, ὅπως εἶναι ἡ σημερινή, ἐποχὴ τῆς πιὸ ἐντονῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἀγωνίας, ἀλλὰ καὶ γονιμότητάς· γιὰ κάθε ἐποχὴ ποῦ ζητάει νὰ πλάσει τὸν πολιτισμὸ τῆς, ὁ μῦθος τῆς «Οδύσειας», σὰ ζωντανὸ σπέρμα, εἶναι τουλάχιστον ἀχρηστος. Καὶ εἶναι τόσο ριζικὰ ἐλαττωματικὴ ἢ κοσμοθεωρητικὴ καὶ βιοθεωρητικὴ οὐσία του, ὥστε εἶναι περιττὸ καὶ φορτικὸ νὰ ἀναπτυχθοῦν οἱ εἰδικές συνέπειες τῆς ἐφαρμογῆς του στὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀναζήτηση τῶν ἀτόμων, εἴτε μάλιστα στὴν ἀρτίωση τῆς ζωῆς τους μετὰ τὴ συνειδητὴ στροφὴ πρὸς τὴν πολιτεία.

Καὶ ὁμως οἱ εἰδικές αὐτές συνέπειες εἶναι πολλές φορές θανάσιμα κρίσιμες· ὄχι βέβαια γιὰ τὸν ἴδιο τὸν κ. Καζαντζάκη, ποῦ, διαμορφωμένος ἀπὸ πρὶν καθὼς εἶναι ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ, μένει ὀλωσδιόλου ἀθικτος ἀπὸ τέτοιες συνέπειες, κι' ἔτσι μπορεῖ καὶ κατευθύνει τὴ ζωὴ του χωρὶς καμιὰ συνέπεια ἀπὸ τὴ μηδενιστικὴ κοσμοθεωρία του· διχῶς ἄλλο ὁμως γιὰ τοὺς νεώτερους, ποῦ σήμερα μοχθοῦν ἐναγώνια νὰ πλάσουν τὴ σκέψη τους, καὶ σὲ συνέπεια μετὰ τὴ σκέψη τους τὴ ζωὴ τους, καὶ μάλιστα γιὰ τοὺς πιὸ εὐαίσθητους, καὶ τοὺς πιὸ δημιουργικοὺς συχνά, ἀπ' αὐτούς. Δὲν εἶναι ἀξιο γιὰ ὄλους μας νὰ τοὺς ἀφήσουμε νὰ δηλητηριάζονται στὴν πιὸ εὐγενικὴ ὥρα τους· τὴ στιγμή ἀκριβῶς ποῦ, διαλυμένοι ἀπὸ πόθο ἐλευθερίας, ζητοῦν γνήσιο σημεῖο προσανατολισμοῦ, νὰ τοὺς ἐμφανίζουμε, μετὰ τὸ κύρος μάλιστα τοῦ κ. Καζαντζάκη, ἀνέκκλητα ἀμαυρωμένους τοὺς ὀρίζοντες. Ἕνας πνευματικὸς δημιουργός, εἴτε τὸ θέλει εἴτε δὲν τὸ θέλει, εἶναι παράλληλα καὶ παιδαγωγός, ὁ πιὸ ἐνεργὸς παιδαγωγός τοῦ ἔθνους του. Καὶ βέβαια ἡ παιδαγωγικὴ ἀκτινοβολία τῆς «Οδύσειας» δὲν εἶναι ἡ καλύτερη ἀποψη τῆς «Οδύσειας». Ἡ τελευταία ὁμως αὐτὴ ἀνάπτυξη εἶναι ὀλωσδιόλου παρεκβατικὴ. Ἄν ὁ μῦθος τῆς «Οδύσειας» δὲν ἀποτελεῖ τὸ σπέρμα ἀπὸ ὅπου θὰ μπορούσε νὰ βλαστήσει ἕνας καινούργιος πολιτισμός, τοῦτο συμβαίνει ὄχι γιατί εἶναι βλαπτικὴ ἢ βιοθεωρία του, ἀλλὰ προπάντων γιατί δὲν εἶναι ἀληθινὴ, γιατί εἶναι λογικὰ ἀσύστατη, αὐτοδιάφυστη ἔτσι καὶ αὐτοδιάλυτη, καὶ ἄλλωστε γι' αὐτὸ καὶ βλαπτικὴ.

Τέτοια λοιπὸν εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ διάρθρωση τῆς «Οδύσειας», καθὼς προβάλλει ἀπὸ τὸ καιρὸ σημεῖο τῆς. Καὶ τέτοιο εἶναι τὸ συμπέρασμα γιὰ τὴν ἀξία τῆς στὴν κατεύθυνση τῆς ἱστοριοπλαστικῆς ἀποστολῆς τῆς, ὅπως τουλάχιστον ἐμφανίζεται ἡ τελευταία αὐτὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ δημιουργό τῆς.

Τώρα, ἔξω πιά ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ ἔργου, στὸ «Σχόλιο γιὰ τὴν Οδύσεια», διατυπώνεται—καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἄλλη, ἢ πρῶτη ἀπὸ τίς δυὸ παρατηρήσεις τίς ἰδιαίτερα σημαντικὲς μέσα στὸ «Σχόλιο»—μιά θεωρία ἐπανορθωτικὴ τῆς κοσμοθεωρητικῆς ἐλαττωματικότητάς τοῦ ἔργου. Εἶναι ἡ θεωρία τοῦ κ. Καζαντζάκη γιὰ τὴν «κρητικὴ ματιὰ». Μ' αὐτὴν σὰ νὰ ὑπάρχει πιά φιλοσοφικὴ ἐδραίωση τῆς πράξης ποῦ εἶναι ἡ δημιουργία τῆς «Οδύσειας». Ὑπάρχει τώρα καὶ κάτι ποῦ δὲν εἶναι «αγέρας», ἀκριβῶς ἡ «κρητικὴ ματιὰ». Καὶ ἀπ' αὐτὸ πιά βρίσκει στήριγμα ὁ κόσμος ὅλος, καὶ ἡ ζωὴ ὅλη, καὶ ἔτσι καὶ ἡ σύλληψη καὶ ἔκφραση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου ὅπως πραγματοποιεῖται μετὰ τὴν «Οδύσεια». Ὁ ἴδιος ὁ κ. Καζαντζάκης γράφει πῶς τὸ «Κριτικὸ Δοκίμιο» τοῦ κ. Λαούρδα ἔγινε ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ συνειδητοποιήσει τὴν «κρητικὴ ματιὰ». Καὶ πραγματικά, ποτὲ ὡς τώρα ὁ κ. Καζαντζάκης οὔτε εἶχε μιλήσει γι' αὐτὴν οὔτε ἀφῆνε καμιὰ δυνατότητα γι' αὐτὴν, εἴτε μέσα στὴν ἴδια τὴν «Οδύσεια»· εἴτε σὲ παλαιότερα σχόλια γιὰ τὴν «Οδύσεια». Ἔτσι·καὶ σὰ νὰ βρίσκει μιὰ βασικὴ δικαίωση τὸ «Δοκίμιο» τοῦ κ. Λαούρδα, μετὰ ὅποιες ἐκφραστικὲς ἢ καὶ ἄλλες ἀστοχίες του· ἀφοῦ αὐτὸ ὤθησε τὸν κ. Καζαντζάκη νὰ πραγματοποιήσει ἕνα τόσο ἀποφασιστικὸ βῆμα στὴ φιλοσοφικὴ ἀποκατάσταση τῶν βάσεων τοῦ ἔργου του, καὶ ταυτόχρονα καὶ τῆς προσωπικότητάς του.

Ἄλλο βέβαια εἶναι τὸ ζήτημα, ἂν ἕνα κοίταγμα ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος θὰ διαπίστωνε πῶς ἡ «κρητικὴ ματιὰ», τουλάχιστον στὴν οὐσία τῆς καὶ ἄσχετα μετὰ περιγραφικὲς παραλλαγές, δὲν εἶναι οὔτε τίποτα πρωτόφαντο οὔτε τίποτα μοναδικό, ἀλλὰ εἶναι ἀπλῶς ἡ στάση καθὲ συνειδητοῦ δημιουργοῦ, καθὲ ἀληθινοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, καθὲ ἀνθρώπου γνήσια ὑπεύθυνου στὴ ζωὴ του, εἴτε ἑλληνας εἶναι αὐτός· εἴτε ἀσιάτης· εἴτε εὐρωπαῖος. Ἡ ὑπερτονισμένη καὶ ὑπερσηματωμένη οὐσία τῆς τελευταίας δεκαετίας διάκριση καὶ ἀντίθεση Ἑλλάδας καὶ Ἀσίας, κατὰ βάθος δὲν εἶναι παρά ἡ σχετικὴ πάντοτε διαφορὰ στὴν ἔνταση καὶ στὴν κατεύθυνση καὶ στὴν τελεσφόρηση τῆς συνθετικῆς προσπάθειας· ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει, ἔστω ὄχι στὸν ἴδιο βαθμὸ, καὶ ἀνάμεσα στίς συγκεκριμένες προσωπικότητες, καὶ ὄχι μονάχα στίς ἱστορικὲς περιοχές. Ἄλλὰ βέβαια ὅλα αὐτά εἶναι ὀλωσδιόλου ἄσχετα μετὰ τὴν ἀποφασιστικὴ σημασία ποῦ

έχει ή θεωρία για τήν «κρητική ματιά» σά φιλοσοφική έδραίωση του έργου και τής προσωπικότητας του δημιουργού τής «Οδύσειας».

Στήν περίπτωση όμως του έργου, ή φιλοσοφική αυτή έδραίωση δέν έρχεται έτσι αυτόματα· ή θεωρία για τήν «κρητική ματιά» βρίσκεται έξω από τό κείμενο, και μάλιστα σέ άσυμφωνία με τό κείμενο τής «Οδύσειας»· και βέβαια ή συγκρότηση κάθε έργου είναι κλειστή και ολοκληρωμένη με τά στοιχεία δσα περιέχει τό σώμα του. Έτσι, ή φιλοσοφικά αποκαταστατική αυτή θεωρία θά πραγματοποιούσε όλωσδιόλου τήν αποφασιστική σημασία της, αν σέ μιá δεύτερη έκδοση τής «Οδύσειας» αποφάσιζε ό κ. Καζαντζάκης νά παραλείψει δλα δσα είναι άσυμβίβαστα με τή θέση τής «κρητικής ματιάς», και έτσι όπωσδήποτε τή μηδενιστική κατάληξη τής κοσμοθεωρίας του 'Οδυσέα. Τότε, τό γιγάντιο έπος τής σύγχρονης ψυχής, — άπαλλαγμένο πιá από ότι στήν τωρινή μορφή του βασικά ματαιώνει τήν πνευματική άκτινοβολία του, — σά ρωμαλέα και έπιβλητική συμπαρουσίαση, και μάλιστα συχνά πλαστουργική συμπαρουσίαση, τών σπουδαιότερων από τίς μέχρι σήμερα πνευματικές στάσεις τής ανθρωπότητας, σά δραματική άναχώνευση έτσι τών κύριων τρόπων του μέχρι σήμερα πολιτισμού, θά μπορούσε άναμφίβολα νά άσκήσει τή συμβολή του στή συνθετική υπερνίκηση του καθιερωμένου στήν έποχή μας πολιτισμού πρós μιá άνωτερη πολιτιστική δημιουργία. Δέν είναι άπαραίτητο, και δέν είναι ίσως έφικτό, νά προβάλλει τό ίδιο τό έπος τήν 'Ιδέα ζωής, πού γύρω της θά άναπτυχθεί ό καινούργιος πολιτισμός. Άρκει νά μη κλείνει τό ίδιο τό έπος τούς όρίζοντες για τήν ένατένιση και τή σύλληψη τής 'Ιδέας, και παράλληλα νά παρέχει τίς άναγκαίες προϋποθέσεις, όπως είναι πρó πάντων ή συσσωρευτική έκφραση, με τήν έποβλητική γλώσσα τής δραματικής πορείας του έπους, τών πνευματικών άθλων τής ανθρωπότητας. (Βέβαια όμως και τότε ή συμβολή αυτή στή σύνθεση άνωτερου πολιτισμού δέ θά μπορούσε ποτέ νά συντελεσθεί παρά μόνο σέ όποιες κατευθύνσεις ή πολιτιστική άναδημιουργία είναι από τά πράγματα έφικτή· π.χ. στήν καλλιτεχνική αίσθηση ή στήν κοσμοθεωρητική, με στενή έννοια, στάση. 'Η αντίληψη για τήν αδιάσπαστη ένότητα τών στοιχείων του έκάστοτε πολιτισμού άποτελεί δογματική κατασκευή τών ιστορικών. Οί αυτοθεμελιώτες πρῶτες θέσεις του πνεύματος συνιστούν τό αναλλοίωτο βάθος οί ουδήποτε πολιτισμού. Όρισμένα ήθικά και πολιτικά αίτήματα ύψιστης σημασίας είναι άποκτήματα άνέκκλητα του ανθρωπίνου πνεύματος. Αυτά πιá περιμένουν άπλως τήν πραγματοποίηση τών όρισμών τους· και μονάχα, για τήν άναγκαία προσαρμο-

γή με τίς συνθήκες τής έποχής, ύπάρχει περιθώριο νά προσδιορισθούν, στον τρόπο άπλως τής έφαρμογής, από τό ένιαίο 'Υφος του έκάστοτε πολιτισμού)

Τώρα, ή άναχώνευση αυτή μέσα στο «στρόβιλο» του έπους — και τής ψυχής βέβαια από όπου ή άνάβλυση του έπους — τών μέχρι σήμερα πνευματικών άθλων τής ανθρωπότητας, θά γίνονταν πολύ πιό γνήσια, και έτσι και πιό άποτελεσματική για τή συμβολή σέ μιá σύγχρονη πολιτιστική άναδημιουργία, αν ό δημιουργός τής «Οδύσειας» κατόρθωνε ν' άπαλλαγεί από τόν υπέρμετρο και σχηματικό βιολογισμό και ψυχολογισμό τής ανθρωπολογικής και φιλοσοφικοϊστορικής έπιστημοσύνης του, όπως και στήν έκφραστική άκόμη του έργου του προκλητικά έκδηλώνεται. 'Ο δημιουργικός οίστρος συνεπηρε, φαίνεται, τό πνεύμα του κ. Καζαντζάκη από πολύν καιρό σέ αδιάσπαστη συγκέντρωση επάνω στο χώρο του κόσμου του. Και βέβαια ή άμείλικτη, ή διατρητική συγκέντρωση είναι ή μοίρα και τό χάρισμα του δημιουργού· αλλά παράλληλα είναι και κρίσιμος κίνδυνος· τό άνθισμα του πνεύματος δέν είναι μόνο άτομικό άθλημα, είναι και διανθρώπινος μόχθος. Συχνά στήν «Οδύσεια» μένει ή έντύπωση, πώς ύπάρχει μιá μακρυνή μνήμη, και έτσι έξωτερική άπλως σχέση, με τίς άκατάλυτες κατακτήσεις του φιλοσοφικού πνεύματος, ή πώς μιλάει ή γλώσσα του θετικιστικού έπιστημονισμού, πού οί άπλοποιητικές δοξασίες του ζούσαν άκόμη με άπατηλή αυτάρκεια πρην σαράντα· πενήντα χρόνια. 'Αν θυμόνταν κάποτε ό κ. Καζαντζάκης μερικά κλασικά μνημεία τής φιλοσοφίας, και αν κοίταζε τίς ανθρωπολογικές συλλήψεις τών τελευταίων είκοσι χρόνων, τότε τό πρόσωπο του 'Οδυσέα θά γίνονταν βαθύτερα ανθρωπινό, και έτσι και πιό τιτανικό, πιό προφητικό, πιό υπερανθρώπινο, και μαζί και τά τοπία τής «Οδύσειας»· θά γίνονταν βαθύτερα ιστορικά, και έτσι και πιό δραματικά, πιό έποβλητικά, πιό ποιητικά.

Και βέβαια, πώς νά μην έμπιστευθεί κανείς τήν αξίωση μιáς τέτοιας έντέλειας στον ποιητή τής «Οδύσειας»; Ποιός άλλος σήμερα μπορεί νά σταθεί πλάι του στήν ήρωική ένσάρκωση τών πεπρωμένων του πνεύματος; 'Αν είναι σήμερα ό κ. Καζαντζάκης ή δυναμικότερη μορφή τών έλληνικών γραμμάτων, τά ελληνικά γράμματα έχουν στο πρόσωπό του πρωταγωνιστή αξίο τής ιστορίας τους. Μέσα στήν άνανδρη κοινωνικότητα τής έποχής, στήν καθημερινότητα και στή συμβατικότητα του τρόπου τής ζωής και τών πνευματικά προσανατολισμένων ανθρώπων, τό υπόδειγμα του κ. Καζαντζάκη προβάλλει πάμφωτη τήν αρχή πού συγκροτεί τήν άληθινή προσωπικότητα τήν άπολύτρωση από τή δουλεία στις έξωπνευματικές ματαιό-

οχολίες, είτε σωματικής είτε ψυχολογικής είτε κοινωνικής προέλευσης, την αφιέρωση των πάντων και για πάντα στη συνειδητή και υπεύθυνη υπηρεσία του πνεύματος. Ἄλλὰ καὶ πῶς πέρα μετὰ τὴν ἀκοίμητη ἀναζήτηση, καὶ μετὰ τὴν ἐντάση στὸ ἀντίκρουσμα, τῶν στοιχείων τοῦ πνεύματος, καὶ ἀκόμη μετὰ τὸ κυκλώπειο συγκρότημα τῆς μέχρι σήμερον ἐργασίας του, κρατᾷ ὁ κ. Καζαντζάκης ἐπέξια τὴν ἡγετική παρουσία του στὴ γύρω μας πνευματικότητα. Ἡ ἀξίωση, νὰ μὴ παραλείπει καὶ τὴν κο-

σμοθεωρητική καταύγαση τοῦ ἔργου του, καὶ τὴ βαθύτερη ἐξανθρώπιση καὶ ἐξωράτιση τοῦ ἔργου του, καὶ εἰδικώτερα, νὰ μὴ παραλείπει τὴ ρητὴ κατάφαση τῆς ἀντικειμενικότητας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δεκτικότητας τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἀντικειμενικότητα, καὶ ἔτσι καὶ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ μόχθου τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τελειωτικὴ αὐτὴ ἀξίωση δὲν εἶναι βέβαια δυσανάλογη μετὰ τὴς δυνάμεις καὶ μετὰ τὴς εὐθύνες τοῦ δημιουργοῦ τῆς «Οὐδύσεως».

Κ. Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Σὰν ἓνα ἀγριοπερίστερο, ποὺ κάτω
στ' ἀκρόλαιμά του δυὸ γυαλιστερές,
μετὰ τοῦ καιροῦ τὸ πέρασμα, ἀνταμώνουν
κάτασπρες βοῦλες,

ἐθρέψαμε τὸν πόθο τῶν βουνῶν μας.
Ἐκεῖ τὸ πρῶτο φῶς εἶδε ὁ γονιός μας,
ἐκεῖ μᾶς ἀναστήσανε ὄλοι οἱ θρύλοι,
στόμα ἀπὸ στόμα.

Στὰ ἐρημοκλήσια λειτουργήσαμε τὰ πένθη,
στὰ χοροστάσια ἀνοίξαμε χαρές,
μᾶς ἰσκιώσαν οἱ ὄξυες, οἱ νερομάνες
μᾶς ἐδροσίσαν.

Τὴ μνήμη μας ρωτώντας, τὸ στεφάνι
τῶν θείων βουνῶν τὸ πλέξαμε στὸ νοῦ,
τὰ ὄνειρα ταξιδέψαμε κοντὰ τους
μεγαλωμένα.

Στὴν ἀδεντρὴ κορφή τοῦ Ψηλορείτη,
ποὺ οἱ μακρυνές ἀκρογιαλιές τὴν ἀγναν-
[τεύουν,
εἶναι τὰ χιόνια ὀλοχρονίς μετὰ τοὺς ἀνέμους
συντροφεμένα.

Καὶ στὸν πολύσχιστο Ταῦγετο, οἱ πηγές
γελώντας πλημμυρᾶν τὰ μονοπάτια
τῶν ἐλατιῶν, τῶν ἀγριελιῶν, τῶν πεύκων,
καὶ δὲ σωπαίνουν.

Στοῦ Παρνασσοῦ τοῦ ἀγέραστου τὶς ράχες
τὶς δυσκολοπερπάτητες, οἱ ἀητοὶ
δὲν ἀκουμπᾶν στὰ βράχια, τὴ ματιὰ τους
ψηλά κρατώντας.

Τὸν Ὀλυμπο οἱ θεοὶ πατοῦν ἀκόμα,
καὶ γίνετ' ἓνα μετὰ τὰ σύγνεφα, καὶ λές
εἶναι σκαλί τοῦ ἀζύγουτου οὐρανοῦ,
δρόμος τοῦ ἀπείρου.

Κι' ἀπὸ τὰ καταρράχια ἐκεῖ στὴν Πίνδο
ἀντιβογγοῦν φλογέρες τὸν παλμὸ
τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ, ποὺ ζεῖ καὶ ποὺ ἀνασαίνει
μετὰ τὸ τραγοῦδι.

Κι' ἀπλώνεται ἓνα πάθος μεστωμένο
στὴν ἑξαλλὴ Ροδόπη, ποὺ θαρρεῖς
τὸ Διόνυσο καὶ πάλι θὰ γιορτάσουν
οἱ νέες οἱ Βάκχες.

Ὅ,τι εἶναι μέσα μας πλατὺ στήνεται ἐμπρός
[μας
σὲ ὄνειροπόλα ξάγναντη στιγμή,
καὶ στὴν ἀγρύπνια τῆς ἀνήμερης ψυχῆς
δραμα στέριο

τ' ἀδρὰ βουνά, ποὺ ἀπ' τὶς βροντὲς δὲν τρέ-
κι' ἀπὸ τὸ χειμωνιάτικο βοριά, [μου
γιατ' εἶναι οἱ ρίζες τους βαθειές, καὶ πάει
τὸ ἀνάστημά τους. [πρὸς τ' ἄστρα

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ